MANUAL TRAINING IN THE CONTEXT OF PRESCHOOL CURRICULUM

Eva ŠMELOVÁ*, Univerzita Palackého v Olomouci

Přijato: 16. 5. 2015 / Akceptováno: 19. 6. 2015

Typ článku: Teoretická studie

DOI: 10.5507/jtie.2015.010

Abstract: In her theoretical study, the author performed an analysis of educational programs for kindergartens that have been developed since 1945. In terms of the objectives and content of preschool education the author focuses on manual training, which had been, until 1990, included in the compulsory educational content as one of the components of education. In 2001 preschool teachers were presented with a completely different curriculum and also a new concept of educational areas, which included polytechnic education not as a component of education but in the form of knowledge, skills and attitudes contained in all educational areas. Based on the predetermined criteria the author monitored the basic differences in manual training during socialist education and in the context of the current preschool curriculum.

Key words: Child, kindergarten, educational program, polytechnic education.

PRACOVNÍ VÝCHOVA V KONTEXTU VÝVOJE PŘEDŠKOLNÍHO KURIKULA

Resumé: Autorka v rámci teoretické studie provádí analýzu vzdělávacích programů pro mateřské školy, které vznikaly od roku 1945 po současnost. Z hlediska cílů a obsahu předškolního vzdělávání se zaměřuje na pracovní výchovu, která do roku 1990 byla součástí povinného vzdělávacího obsahu jako jedna z výchovných složek. V roce 2001 se předškolní pedagogové seznamují se zcela odlišným kurikulem, a tím i s novým pojetím vzdělávacích oblastí, jejichž součástí je polytechnické vzdělávání, a to již ne jako složka výchovy, ale v podobě vědomostí, dovedností a postojů. Na základě stanovených kritérií autorka sleduje zásadní rozdíly v pojetí pracovní výchovy v období socialistického školství a v pojetí současného předškolního kurikula.

Klíčová slova: dítě, mateřská škola, vzdělávací program, polytechnická výchova.

1 Úvod

Předškolní kurikulum prošlo svým mnohaletým vývojem. V období socialistického školství bylo základem sociocentrické zaměření, které se po roce 1990 postupně s demokratizací školství vyvíjí a přechází v osobnostně orientované pojetí, což se odrazilo i do celkové koncepce předškolního kurikula, tedy i do všech vzdělávacích oblastí. V současné době se ukazuje jako nezbytné posílit zejména polytechnické vzdělávání, v období socialismu nazývané jako pracovní výchova, a to již od předškolního věku. V rámci polytechnického vzdělávání by měly být dětem zprostředkovávány elementární vědomosti z oblasti technických oborů a rozvíjeny základní dovednosti jako předstupeň všeobecně technických dovedností.

2 Exkurz do historie pracovní výchovy

Požadavky a cíle výchovy tedy i pracovní je nutné chápat v kontextu charakteru dané společnosti, v níž byla uskutečňovaná. V prvobytně pospolné společnosti neexistovaly třídní rozdíly mezi dospělými, nelišila se ani výchova dětí. Základem výchovy bylo předávání zkušeností rodičů z generace na generaci. Osvojení si pracovních dovedností a návyků byly základem k zajištění životních potřeb, kde lze spatřovat počátky vzniku pracovní výchovy. Jakmile začala být činnost dospělých členěna na práci pro muže a pro ženy, dochází k diferenciaci výchovy chlapců a dívek. Výchova na tomto stupni společenského vývoje byla úzce vázaná na život ve společnosti, můžeme hovořit o prvním příkladu všestranné výchovy dětí, v níž pracovní výchova zaujímalá své významné místo.

Starověká třídní společnost přináší nový pohled na pracovní výchovu. Manuální práce je vyloučena ze života vládnoucí vrstvy, tedy i pracovní výchova, ta je určena výhradně nesvobodným. Odlišuje se cíl výchovy pro vládnoucí třídu a pro nesvobodné a otroky. Obsahem výchovy vládnoucí vrstvy byla výchova k tělesné zdatnosti, duchovní čistotě a vyspělosti. Vyvrcholení tohoto pojetí lze spatřovat v řeckém ideálu harmonickému prolínání složek tělesné a duchovní krásy.

Po staletí, v období středověku, za feudalismu byli na výchovu k fyzické práci připravováni nadále nesvobodní. Otec vychovával syna pro práci, kterou sám vykonával. Matka učila dceru domácím pracím, které souvisely s péčí o rodinu.

Nový přístup k pracovní výchově se objevuje v souvislosti s nově zřizovanými cechovními školami, a to jako reakce nespokojených řemeslníků a kupců s církevními školami dožívajícího feudalismu. Řemeslníci začali přijímat do učení mladé pomocníky, které zaškolovali. Můžeme zde hovořit o novém přístupu k „profesionální“ přípravě mladých lidí na budoucí povolání.

Rozvoj výrobních prostředků, zostřování vnitřních sociálních rozporů mezi oživujícím feudalismem a raným kapitalismem vedly ve středověku ke kritice scholastické výchovy. Do popředí vystupují nové prvky ve výchově, které ovlivnily i výchovu pracovní, a to i v předškolním věku. Význam pracovní výchovy zdůrazňovali např. J. A. Komenský, J. Locke, J. J. Rousseau, J. H. Pestalozzi.

J. A. Komenský (1592-1670) formuloval cíle první výchovy a vzdělávání: „aby člověk i důstojnost obrazu božího v sobě znal i důstojnosti jeho ostříhal a hájil.“ Cíl konkretizoval do jednotlivých výchovných složek, jejichž součástí je i výchova manuální. V Informatoriu školy mateřské Komenský uvádí, co by mělo být obsahem cvičení v manuálních dovednostech a v řeči. Cvičení „v činech a pracech“ obsahuje činnosti a manuální dovednosti, které jsou propojené s rozvojem rozumových schopností.

Vedle mechaniky jako vědního základu manuální obratnosti zařazuje dialektiku jako základ správného posuzování a nejjednodušší operace týkající se měření a počítání. Dále sem řadí kreslení, psaní, zpěv, hru na hudební nástroj, učení se říkankám a vyprávění. (J.A. Komenský, 2007)

Na dalším stupni věkového vzdělávání nazývá Komenský tento oddíl „ars“, uměním, což představovalo dovednost, získanou schopnost, jak správně ovládat různé věci, jak řešit problémy ve shodě s přirozeností (věcí a lidí). Práci zde nechápe v pravém slova smyslu, ale jako snahu vytvořit vlastní dovednosti určité věci, tedy cílevědomou činností. Cvičení v činnostech v Komenského pojetí obsahuje podchyčení dětské činnorodosti, a to jaké úvod k pozdější pracovní výchově. (Čapková, D. 1980, s. 77-78)

J. J. Rousseau (1712-1778) zdůrazňuje význam fyzické práce pro starší děti. Odmítá předsudek, že manuální práce je nečistá. Podle Rousseaua je hodina práce přínosnější nežli celodenní učení. Za pokrokové lze považovat jeho požadavek sblížování dítěte s pracovním prostředím. Práci chápal jako prostředek, který člověku umožňuje stát se nezávislým, dává mu široký duševní rozhled a schopnost chápat společenské vztahy. (In Šmelová, 2008)

Představitelé osvícenství a počátků průmyslové revoluce věnovali značnou pozornost výchově k práci. Pro období předškolního věku to znamenalo zejména správné pojetí činností, které k tomuto věku zcela neodmyslitelně patří, což je hra. Hra byla chápána jako prostředek k osobnostnímu rozvoji dítěte po stránce fyzické, psychické i pracovní. Pozitivní přístup k pracovním činnostem tvořil součást mravní výchovy jako přípravy pro práci v zemědělství, v továrně, v domácnosti apod. Tvořila součást návrhů pro výchovu, a to s cílem rozvoje dětské přirozenosti. (např. Pestalozzi, Owen)

Rozvoj průmyslu v 19. a 20. století kladl vyšší nároky na přípravu dělníků. Fyzická práce se tak stala nedílnou součástí výchovy a vzdělávání. Uvedenou skutečnost lze spatřovat například v přírodovědných předmětech, které byly výrazně zastoupeny ve školní výuce zejména na konci 19. století. Výroba potřebovala dělníky s určitou mírou znalostí z oblasti nejenom přírodních věd, ale i věd technických.

Po rozpadu Rakouska-Uherska vystupuje intenzivně do popředí požadavek začlenění manuálních prací do škol. V roce 1919 byly zavedeny výnosem ministerstva školství a národní osvěty, a to na zkoušku do obecných a měšťanských škol.

3 Pracovní výchova jako součást předškolního kurikula

3. 1 Výchovně vzdělávací osnovy (1945-1960)

Počátkem 20. století pod vlivem reformních snah si předškolní instituce vytvářely vlastní plány a programy, neexistovaly závazné vzdělávací dokumenty pro předškolní vzdělávání. Snahou bylo odstranění školského rázu z mateřských škol, důraz byl kladený na přirozený vývoj dítěte s respektováním jeho zájmů a potřeb. Po druhé světové válce se zavedením jednotného školského systému, v několika etapách, vznikaly osnovy a programy pro mateřské školy, již jako normativní dokumenty. Důraz byl kladený na přípravu dítěte na školu. Lze konstatovat, že výchovné programy byly velmi dobře rozpracované, nedostatkem bylo jejich ideologické pojetí.

Stále více do popředí vystupovala nutnost respektovat u dětí individuální i věkové zvláštnosti a potřeby dítěte. I když byl obsah vzdělávání uspořádaný podle věku dětí, závazné programy, přetížené učivem a realizované zejména jako povinná zaměstnání, nevytvářely pro dítě optimální podmínky. Poslední program z roku 1984 ztratil svoji závaznou platnost v roce 1989. Učitelky odmítly pracovat podle uvedeného programu z

roku 1984. Začaly vytvářet vlastní plány vzdělávání, inspiraci hledaly v různých alternativních programech.

Léta 1945–1948 byla obdobím intenzivního rozvoje mateřských škol. Z praxe vyvstal požadavek vydat celostátně závazné osnovy. Pedagogické dokumenty měly vnést do výchovné práce mateřských škol systém a cílevědomost. Ministerstvo školství vydalo v roce 1945 Prozatímní pracovní program pro mateřské školy. Jehož východiskem byly osnovy z roku 1938, byly zpracovány v duchu reformních myšlenek první republiky. Dokument představoval první celostátní směrnici pro výchovnou práci s dětmi v předškolních zařízeních. V tomto roce byl také vydán spis Jarmily Šukalové *Mateřská škola*, který předkládal učitelkám náměty pro jejich práci s dětmi.

V roce 1948 byl vydán nový Pracovní program pro mateřské školy, který napomohl k částečnému usměrnění a systematičnosti výchovné práce. Obsah byl poprvé uspořádaný do výchovných složek. Pracovní program posílil zejména kolektivní řízené činnosti. Po roce 1948 začaly do systému výchovné práce v mateřských školách pronikat zkušenosti práce sovětských dětských sadů. Činnost našich mateřských škol byla silně pod vlivem sovětské pedagogiky. Důraz byl kladen zejména na mravní výchovu, výchovu ke kolektivismu.

Období let 1948–1960 bylo zaměřeno na prohloubení socialistického charakteru předškolní výchovy. V roce 1953 byly na těchto principech zpracovány Prozatímní osnovy pro mateřské školy. Osnovy představovaly první závaznou normu pro práci všech československých mateřských škol. V osnovách byl stanoven rozsah poznatků, dovedností a návyků pro dvě věkové skupiny, a to děti mladší a starší. Jednalo se o pevně stanovené výchovné požadavky. Obsah výchovné práce byl rozčleněn do jednotlivých výchovných složek. Došlo k posílení didaktické funkce, což se v práci mateřských škol negativně odrazilo. Učitelky soustředily svoji pozornost zejména na rozumovou složku. Docházelo k opomíjení významu hry. Základ učitelky spatřovaly v povinných zaměstnáních. Potíže jim činil výběr úkolů, často docházelo k nezdravému přetěžování dětí. Při plánování práce se nedařilo respektovat zásadu soustavnosti a přiměřenosti. Převládaly zejména metody verbální. Praxe ukazovala i na další potíže spojené s prací podle osnov, které byly přetíženy učivem.

V roce 1955 byly vydány Osnovy pro mateřské školy. Osnovy byly doplněny o stručné metodické pokyny, které měly být vodítkem při plánování a plnění vytýčených úkolů, při řízení her a ostatních denních činností. Přínos těchto osnov můžeme spatřovat např. ve zdůrazňovaném významu hry. Pro posílení výchovného aspektu byla včleněna kapitola Spolupráce mateřské školy s rodinou. Učitelky soustředily svoji pozornost na zaměstnání jako na závaznou formu práce a zaměřovaly se tak zejména na řízené činnosti. Uvedený problém vyplýval i z koncepce samotných osnov, které strukturovly výchovných složek připomínaly systém školních vyučovacích předmětů.

Ideologické pojetí výchovy mělo v druhé polovině 20. století slábnoucí tendenci. V roce 1958 byly vydané Pokusné osnovy pro mateřské školy. K osnovám byla zpracována příručka *Rok v mateřské škole* (1960), která obsahovala řadu námětů pro práci s dětmi. (Po roce 1989 hledalo mnoho učitelek inspiraci právě v této příručce). (Šmelová, 2004)

3. 2 Osnovy a programy výchovné práce pro mateřské školy (1960 - 1989)

V roce 1960 byly vydány Osnovy výchovné práce pro mateřské školy. Rámcově vymezovaly cíle a vlastní obsah výchovné práce. Učitelkám dávaly větší prostor pro plánování práce s větší možností respektovat věkové zvláštnosti dětí.

Úkolem mateřské školy byl všestranný rozvoj osobnosti dítěte na úseku výchovy tělesné, rozumové, mravní, pracovní a estetické. Všechny složky jsou považovány za důležité a mají rovnocenné místo. V rámci výchovně vzdělávacího procesu má být zajištěno jejich prolínání. Pracovní výchova byla úzce propojena s výchovou mravní. Děti si měly při činnostech aktivně osvojovat pracovní zkušenosti, dovednosti a návyky. Měly se seznámit v přiměřených podmínkách s prací dospělých a získávat k práci kladný vztah.

Pracovní výchova

„V pracovní výchově v předškolním věku využívá učitelka dětské aktivity k tomu, aby děti v přirozených situacích, při činnostech, o kterou mají děti zájem a která je přiměřená jejich věku, získávaly cenné zkušenosti, poznatky a dovednosti, na kterých může později budovat škola všeobecně vzdělávací; některé z nich se stanou základem trvalých vlastností osobnosti. Pracovní výchova neznamena jen vytváření pracovních dovedností, ale je součástí všestranného výchovného působení. Správně organizovaná práce je prostředek výchovy mravní (samostatnost, ukázněnost, vzájemná pomoc, kolektivnost, smysl pro pořádek, správný poměr ke společenskému vlastnictví, úcta k pracujícím), rozumové (obohacuje o poznání jevů v přírodě i ve společnosti, vyžaduje pozornost, učí poznávat některé hodnoty, přemýšlet o postupu a výsledku pracovních činností, dává konkrétní představy, pomáhá vývoji dětské řeči tím, že děti mohou mezi sebou hovořit, obracet se k dospělým). Přispívá k tělesnému rozvoji organismu, rozvíjí pohybové schopnosti, pomáhá zdokonalovat smyslové orgány a dětský organismus utužuje.“

Pracovní výchova byla členěna do tří okruhů:

- sebeobsluha: v šatně, v umývárně, při stolování, při odpočinku, ve třídě,
- práce na zahradě a v koutku živé přírody,
- zacházení s nástroji a s materiálem.

Obsah pracovní výchovy (1960)

SEBEOBSLUHA

Mladší děti

Učí se obléknout, uložit oblečení na značku, zout a obout obuv, uložit boty, samostatně si umýt ruce, svléknout spodní prádlo bez rozepínání, zacházet správně se splachovacím zařízením, používat toaletní papír, správně zacházet s nádobím, uklízet stůl po přesnídávce, ukládat oděv na dané místo, urovnat pokrývku, židličky, uklídit hračky

Starší děti

Učí se oblékat a svlékat všechny části oděvu, uložit je na místo, obouvat a zouvat se, vázat tkaničku, zapínat zip, uložit boty do poličky, sáčku. Uvedené činnosti konat pro sebe, ale i při pomoci mladším dětem. Dále jsou děti vedeny k samostatnosti při osobní hygieně, při oblékání, stolování. Učí se používat příbor, uklídit stůl po stolování, podílet se na úklidu lůžkovin, zvládnou zapínání a rozepínání knoflíků u lůžkovin. Opatrně zacházejí s nábytkem, uklízí hračky, rovnají knihy do poličky, převlékají loutky apod. Pomáhají při přípravě materiálu na zamětnání.

PRÁCE NA ZAHRADE A V KOUTKU ŽIVÉ PŘÍRODY

Mladší děti

Při hrách s pískem a se sněhem se děti učí používat lopatky, kbelíčky, tvořítka. Sbírají kamínky, plody, listy. Sbírají listí, pomáhají při sklizni ovoce.

Starší děti

Správně používají lopatky, kbelíčky, tvořitek při hrách s pískem a se sněhem. Tvoří jednoduché stavby z písku, ze sněhu, převážejí snih. Učí se správně používat krabíčky, motýčky, koněvky. Sbírají kaménky, plody, semena, listí. Pečují o rostliny, kypří a urovnávají půdu, pomáhají při setí, sázení a zalévání, shrabují a odvázejí listí. Uhrabují cestičky, uklízejí zahradu. Pomáhají při sklizni zeleniny a ovoce. Pečují o zvířata - pomáhají při krmení. Starají se o koutek živé přírody (rostliny, akvárium).

ZACHÁZENÍ S NÁSTROJI A S MATERIÁLEM

Mladší děti

Učí se zacházet s konstruktivními stavebnicemi, vytrhávají z papíru (sněhové vločky, uhlí), překládají papír na polovinu.

Starší děti

Děti vytrhávají a nalepují papír s použitím lepidla, překládají papír podle úhlopříčky, po naznačené čáře i bez vyznačení, samostatně skládají a tvoří z papíru, přestřihují proužky papíru po naznačené čáře, učí se správně zacházet s nůžkami při výrobě jednoduchých hraček z papíru, korku, látky apod. Pomáhají při úpravě nástěnky. Učí se dotloukat hřebíky, vyrábějí jednoduché hračky (letadlo, auto). Získané dovednosti uplatňují při plnění úlohy hospodářů k práci pro celý kolektiv. Do popředí vystupuje kolektivní stránka výchovného procesu, odpovědnost, radost z práce pro celek a z pomoci dospělým.

Z důvodu zajištění všestranného rozvoje každého dítěte si učitelka vlastní výchovnou práci plánovala. V písemných přípravách promýšlela obsah, postup, metody a organizaci s ohledem na jejich věk. Současně sledovala dosažené výsledky.

Učitelka vytvářela výchovné plány, jejichž východiskem byly výchovné osnovy pro danou věkovou skupinu. Úkoly konkretizovala s přihlédnutím k věku dětí, k podmínkám zařízení. Současně promýšlela, kdy a jakým způsobem aktivity budou realizované. Mimo rámcového plánu na delší časové období, si učitelky vypracovávaly denní přípravu. V průběhu jednoho až dvou týdnů vystřídala učitelka všechny složky výchovy. Z pracovních činností zařazovala občas do zaměstnání práci s papírem. Úkoly pracovní výchovy plnila nejenom v řízených zaměstnáních, ale i v rámci přechodových činností, při volných hrách i ostatních denních činnostech. Obsahem odpoledních zábavných činností byli zejména konstruktivní činnosti, práce s přírodninami, modelování, práce v koutku živé přírody apod. (Osnovy výchovné práce, 1961).

V roce 1963 byly vydány Osnovy výchovné práce pro jesle a mateřské školy. Východiskem byly osnovy z roku 1958 a 1960. Obsah výchovy byl nadále rozpracovaný podle jednotlivých výchovných složek a do dvou věkových skupin pro období 3-5let a období 5-6let dítěte.

V osnovách se hovořilo o potřebě respektovat věkové a individuální zvláštnosti dítěte. Množství stanovených úkolů, ale nevytvářelo prostor pro změnu v přístupu k dítěti, neboť úkoly učitelky pojímaly jako dogma. Osnovy byly platné až do roku 1967.

Od tohoto roku končí období osnov v mateřských školách. Pojem osnovy byl narazený pojmem program. Tímto mělo dojít k odlišení mateřské školy od školy základní, neboť ta pracovala podle osnov.

V roce 1967 vstoupily v platnost nové normativní směrnice určené pro výchovu dětí od narození do šesti let Program výchovné práce v jeslích a mateřských školách. Osou programu bylo členění do dvou skupin, a to pro děti do tří let a děti ve věku od tří do šesti let. Obsah byl členěn podle výchovných složek. Se snahou vytvořit co nejpracovavější program došlo ke značnému přetížení programu učivem. Učitelky měly před sebou dokument, který je velmi svazoval a nevytvářel podmínky pro tvořivou práci. Současně s programem byla vydána Metodika výchovné práce v jeslích a mateřských školách. Metodická část byla rozpracována do dvou hlavních okruhů, pro jesle a mateřskou školu. Další vnitřní členění bylo učiněno na základě věku dětí. Výchovný obsah byl tradičně rozpracovaný podle složek výchovy. Děti v mateřské škole měly prostor pro hry dle vlastní volby v době ranního scházení. Ranní hry měly směřovat k vytváření pozitivních vztahů ve skupině. Zaměstnání byla realizována jako řízená činnost, které se účastnily všechny děti. Měla nejenom rozvíjet poznatky dětí, ale vést děti k sebeovládání, respektování druhých, soustředit se na činnost apod. Hry a zábavy byly realizované odpoledne v době po odpočinku a svačině. Náplň tvořily oblíbené činnosti dětí. Učitelky rozvíjely hru v menších i větších skupinách, zařazovány byly i činnosti, kterých se účastnily všechny děti společně. Hry a zábavy neměly mít ráz zaměstnání a učitelka nezařazovala do těchto činností zcela nové věci, přesto se jednalo o činnosti, které nevyplývaly z toho, co si dítě přeje dělat, ale z toho, co je pro děti připravené.

Pracovní výchova se nadále zaměřovala na oblast sebeobsluhy, na práci na zahradě a v koutku živé přírody a na zacházení s nástroji a s materiálem.

Důraz byl kladený na vhodný rozmanitý výběr her se stavebním materiálem. Pro rozvoj tvořivosti byly využívány barevné mozaiky, tyčinky různé velikosti, korále, které bylo možné ukládat podle jednoduché předlohy, či navlékat podle vlastního záměru. Činnosti s papírem byly realizovány formou zaměstnání. Děti byly učeny překládat papír podle pokynů a předlohy, učily se papír nalepovat na papírové pásy apod. Vyráběly si elementární hračky a doplňky ke hrám např. vozík z krabiček, domečky. Cílem byl rozvoj technických zájmů a schopností dětí. V oblíbené byly i sezónní činnosti, a to hry s pískem, s vodou, v zimě hry se sněhem, vytváření rozmanitých tvarů z ledu apod.

Propracování nové koncepce předškolní výchovy bylo základním úkolem, který měl být splněn do roku 1975. S cílem zajistit obsahovou návaznost a organickou předřazenost základní školy.

V roce 1978 byl vydán Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy, k němuž byla vydána v dvoudílné Metodika výchovné práce v předškolních zařízeních I. – jesle; Metodika výchovné práce v předškolních zařízeních II. – mateřské školy.

Program výchovné práce byl členěn opět na část určenou pro jesle a část určenou mateřské škole. Obsah byl tradičně koncipován podle složek výchovy, dále byl rozpracovaný podle věku dětí.

Základním prostředkem byla hra, učení, práce, zábava a slavnost. Hra byla pojímána jako základní činnost dítěte předškolního věku. Měla být využívána systematicky jako výchovný prostředek. Těžištěm učení bylo opět řízené zaměstnání, které představovalo základní formu organizovaného kolektivního učení. Prostřednictvím přiměřené práce měl být zajištěn zejména mravní rozvoj dětí. Zábavy a slavnosti byly prostředkem mravní

výchovy, s cílem vytvářet a formovat vzájemné vztahy a vztahy ke společnosti, s důrazem na ideově společenské a estetické působení.

Úkolem pracovní výchovy bylo pravidelně děti vést k práci, navýkat je na kontinuální pracovní aktivitu, rozvíjet a vytvářet přiměřené pracovní představy, poznatky a dovednosti, jakož i kladné postoje k práci. Dítě mělo být poučováno o společenském a osobním významu práce. V rámci pracovní výchovy měly učitelky rozvíjet poznávací procesy dítěte, zejména prostřednictvím pozorování objektů v přírodě a ve společnosti, dále rozvíjet elementární pracovní a technické myšlení a představování. Práce měla být prostředkem k učení se cílevědomosti, koncentraci, pozornosti, sebekontroly a sebeovládání, dále vůli, schopnost překonávat překážky, morální i estetické vlastnosti. (1977) Úkoly byly rozpracovány podle věkových skupin (3-4, 4-5, 5-6), zaměřených na sebeobsahu, na úklidové práce, na práci s technickým materiálem (papír, textil, hlína, písek), na práce pěstitelské a chovatelské. Pro děti 5-6 byla zařazena veřejně prospěšná práce.

Práce s technickým materiálem zahrnovala práci s papírem a textilem, práci s dřevěným materiálem a s přírodninami, práce s kovovým materiálem, s pískem, hlinou a plastelínou.

Tab. 1 Obsah technických činností

OBSAH TECHNICKÝCH ČINNOSTI PRO 5-6LETÉ DĚTI
Práce s papírem a s textilem: stříhání, ohýbání, lepení, sestavování jednoduchých domků, měst, vagonů apod.
Práce s dřevěným materiálem a přírodninami: práce se žaludy, kaštany, šiškami, špejlemi, hranoly, nosíky, práce s kladívkem, zatloukání hřebíků, zhotovování doplňků pro hry apod.
Práce s kovovým materiálem: práce s měkkým, tenkým drátem, s hliníkovou fólií.
Práce s pískem, hlinou, plastelínou: modelování, využívání špachtlí, lopatíček, prkének na hlazení, sušení hlíny apod.

Postupně byly zpracovávány metodické příručky pro jednotlivé složky výchovy. V roce 1984 byl vydán **Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy**. Program byl doplněn do roku 1988 o metodické příručky. Základním výchovným prostředkem byla *hra, učení, práce a zábavné činnosti*. Nově se objevují rekreační činnosti, které ve své podstatě jsou pouze novým označením pro zábavu a slavnosti. Pracovní výchova byla v podstatě stejně nastavena jako v předchozím programu.

Obsahem pracovní výchovy byly následující okruhy prací:

- *Sebeobslužné práce, péče o vlastní osobu, péče o oděv, čistotu a stolování.*
- *Úklidové práce, pomoc ve škole.*
- *Práce s technickým materiálem, práce s papírem, tkaninou, s hlinou, s přírodními materiály, se dřevem a kovem.*
- *Práce pěstitelské, chovatelské v koutku živé přírody a na školní zahradě.*
- *Práce veřejně prospěšná.*
- *Vycházky s pracovní orientacím zaměřením.* (1988)

Velmi podrobně rozpracovaný program nepřinesl příliš pozitivního do praxe škol. Velké množství úkolů, které učitelky musely s dětmi plnit, vedl k nespokojenosti učitelek, které pracovaly pod neustálým časovým tlakem. Docházelo k přetěžování dětí.

Práce na mateřských školách byla přeorganizovaná, dětem bylo dáno velmi málo času pro spontánní tvořivou činnost.

Tab. 2 *Přehled osnov a programů v letech 1945 – 1989*

1945	Prozatímní pracovní program pro MŠ
1948	Pracovní program pro MŠ
1953	Prozatímní osnovy pro MŠ
1955	Osnovy pro MŠ
1958	Pokusné osnovy pro MŠ
1960	Osnovy výchovné práce pro MŠ
1963	Osnovy výchovné práce pro jesle a MŠ
1967	Program výchovné práce v jeslích a MŠ
1978	Program výchovné práce pro jesle a MŠ
1984	Program výchovné práce pro jesle a MŠ

Pracovní výchova byla postupně v rámci vývoje předškolního kurikula rozpracovávána. Byla jí věnována stále větší pozornost. V rámci výchovných složek měla rovnocenné postavení a prolínala všemi výchovnými složkami.

4 Polytechnické vzdělávání jako součást Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání

Od roku 1990 přestal být program výchovné práce závazným kurikulem. Učitelky využívaly pro tvorbu plánů různé metodické materiály, nechaly se inspirovat alternativními programy apod. V roce 2001 byla vytvořena první pokusná verze Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (dále RVP PV). Tento program byl od roku 2005 platným kurikulem, od září roku 2007 se stal kurikulem závazným.

RVP PV představuje zcela odlišné kurikulum od předchozích vzdělávacích osnov a programů. Požadované výstupy nejsou již specifikované podle věkových skupin, ale do podoby klíčových kompetencí a očekávaných výstupů, kterých má dítě dosáhnout podle svých možností na konci předškolního vzdělávání. Složky výchov nahradilo pět výchovných oblastí: *Dítě a jeho tělo*, *Dítě a psychika*, *Dítě a ten druhý*, *Dítě a společnost*, *Dítě a svět*, v rámci nichž jsou výchovné složky zakomponované.

Učitelky plánují svoji práci, v níž se musí všechny oblasti prolínat. V oblasti ***Dítě a jeho tělo*** jsou očekávané výstupy, které jsou zaměřeny zejména na rozvoj sebeobsluhy a práci materiálem např.:

- ovládat koordinaci ruky a oka, zvládat jemnou motoriku (zacházet s předměty denní potřeby, s drobnými pomůckami, s nástroji, náčiním a materiálem, zacházet s grafickým a výtvarným materiálem, např. s tužkami, barvami, nůžkami, papírem, modelovací hmotou, zacházet s jednoduchými hudebními nástroji apod.),
- zvládnout sebeobsluhu, uplatňovat základní kulturně hygienické a zdravotně preventivní návyky (starat se o osobní hygienu, přijímat stravu a tekutinu, umět stolovat, postarat se o sebe a své osobní věci, oblékat se, svlékat, obouvat apod.),

- zvládat jednoduchou obsluhu a pracovní úkony (postarat se o hračky, pomůcky, uklidit po sobě, udržovat pořádek, zvládat jednoduché úklidové práce, práce na zahradě apod.).

Pro dosahování očekávaných výstupů je jako vzdělávací prostředek uvedena **vzdělávací nabídka**, např.

- manipulační činnosti a jednoduché úkony s předměty, pomůckami, nástroji, náčiním, materiálem; činnosti seznamující děti s věcmi, které je obklopují a jejich praktickým používáním,
- konstruktivní a grafické činnosti,
- jednoduché pracovní a sebeobslužné činnosti v oblasti osobní hygieny, stolování, oblékání, úklidu, úpravy prostředí apod.,
- činnosti relaxační a odpočinkové, zajišťující zdravou atmosféru a pohodu prostředí.

V oblasti **Dítě a jeho psychika v podoblasti Poznávací schopnosti a funkce, představivosti a fantazie, myšlenkové operace** jsou uvedené výstupy:

- postupovat a učit se podle pokynů a instrukcí,
- řešit problémy, úkoly a situace, myslet kreativně, předkládat „nápady“,
- nalézat nová řešení nebo alternativní k běžným,
- vyjadřovat svou představivost a fantazii v tvořivých činnostech (konstruktivních, výtvarných, hudebních, pohybových či dramatických) i ve slovních výpovědích k nim.

Vzdělávací nabídka:

- motivovaná manipulace s předměty, zkoumání jejich vlastností,
- spontánní hra, volné hry a experimenty s materiálem a předměty,
- námětové hry a činnosti,
- hry nejrůznějšího zaměření podporující tvořivost, představivost a fantazii (kognitivní, imaginativní, výtvarné, konstruktivní, hudební, taneční či dramatické aktivity),
- hry a praktické úkony procvičující orientaci v prostoru i v rovině apod.

V **podoblasti city, sebepojetí a vůle** jsou stanovené očekávané výstupy, které mají rozvíjet u dětí citlivý vztah k živým bytostem, k přírodě i k věcem

- těšit se z hezkých a příjemných zážitků, z přírodních i kulturních krás i setkávání se s uměním,
- zachytit a vyjádřit své prožitky (slovně, výtvarně, pomocí hudby, hudebně pohybovou, či dramatickou improvizací apod.)

Vzdělávací nabídka:

- spontánní hra,
- činnosti zajišťující spokojenost a radost, činnosti vyvolávající veselí a pohodu,

- činnosti přiměřené silám a schopnostem dítěte a úkoly s viditelným cílem a výsledkem, v nichž může být dítě úspěšné,
- příležitosti a hry pro rozvoj vůle, vytrvalosti a sebeovládání,
- výlety do okolí (do přírody, návštěvy dětských kulturních akcí apod.)

Oblast dítě a společnost z pracovní výchovy obsahuje výstupy zaměřené

- zachycovat skutečnosti ze svého okolí a vyjadřovat své představy pomocí různých výtvarných dovedností a technik (kreslit, používat barvy, modelovat, konstruovat, tvořit z papíru, tvořit a vyrábět z různých jiných materiálů, z přírodnin aj.)

Vzdělávací nabídka:

- různorodé společné hry a skupinové aktivity (námětové hry, dramatizace, konstruktivní, a výtvarné projekty apod.) umožňující dětem spolupodílet se na jejich průběhu i výsledcích,
- přípravy a realizace společných zábav a slavností (oslavy výročí, slavnosti v rámci zvyků a tradic, sportovní akce, kulturní programy apod.)
- hry a praktické činnosti uvádějící dítě do světa lidí, jejich občanského života a práce (využívání praktických ukázek z okolí dítěte, tematické hry seznamující dítě s různými druhy zaměstnání, řemesel a povolání, s různými pracovními činnostmi a pracovními předměty, praktická manipulace s některými pomůckami a nástroji, provádění jednoduchých pracovních úkonů a činností apod.)

Oblast dítě a svět

- zvládat běžné činnosti a požadavky na dítě kladené i jednoduché praktické situace, které se doma a v mateřské škole opakují, chovat se přiměřeně a bezpečně doma i na veřejnosti (na ulici, na hřišti, v obchodě, u lékaře apod.)
- mít povědomí o širším společenském, věcném, přírodním, kulturním i technickém prostředí i jeho dění v rozsahu praktických zkušeností a dostupných praktických ukázek v okolí dítěte,
- mít povědomí o významu životního prostředí (přírody i společnosti) pro člověka, uvědomovat si, že způsobem, jakým se dítě i ostatní v jeho okolí chovají, ovlivňují vlastní zdraví i životní prostředí,
- pomáhat pečovat o okolní životní prostředí (dbát o pořádek a čistotu, nakládat vhodným způsobem s odpady, starat se o rostliny, spoluvytvářet pohodu prostředí, chránit přírodu v okolí, živé tvory apod.)

Vzdělávací nabídka:

- přirozené pozorování blízkého prostředí a života v něm, okolní přírody, kulturních
- i technických objektů, vycházky do okolí, výlety,
- praktické užívání technických přístrojů, hraček a dalších předmětů a pomůcek, se kterými se dítě běžně setkává,

- praktické činnosti, na jejichž základě se dítě seznamuje s různými přírodními i umělými látkami a materiály ve svém okolí a jejichž prostřednictvím získává zkušenosti s jejich vlastnostmi (praktické pokusy, zkoumání, manipulace s různými materiály a surovinami),
- ekologicky motivované hrové aktivity (ekohry),
- smysluplné činnosti přispívající k péči o životní prostředí a okolní krajinu, pracovní činnosti, pěstitelské a chovatelské činnosti, činnosti zaměřené k péči o školní prostředí, školní zahradu a blízké okolí. (RVP PV, 2005)

RVP PV stanovuje cíle a očekávané výstupy pro děti ukončující předškolní vzdělávání. Vzdělávací nabídka je formulovaná v obecné rovině. Předškolní pedagogové si vytvářejí vlastní školní vzdělávací programy s ohledem na podmínky konkrétní školy a třídní plány, v nichž je zohledněna nejenom věková skupiny dětí, ale i zájmy a potřeby jednotlivých dětí.

Zde vidíme mnohdy neschopnost učitelek zakomponovat do vzdělávacích činností polytechnické vzdělávání jako zcela přirozenou součást práce mateřské školy.

Tab. 3 *Hodnocení kurikula ve vybraných kritériích*

Kritéria	Osnovy a programy výchovné práce (1945 – 1990)	RRV PV
Cíle	konkrétní úkoly	cíle očekávané výstupy formulované pouze rámcově
Struktura podle věku	ANO zpočátku členění pro ml. a st. děti později: 3-4leté, 4-5leté, 5-6leté	NE výstupy formulované pro konec předškolního období
Obsah	složky výchov	výchovné oblasti
Vzdělávací aktivity	konkrétní činnosti a aktivity	vzdělávací nabídka

5 Závěr

RVP PV přinesl zcela nový způsob projektování vzdělávací práce, který klade dalece větší nároky na profesní kompetence pedagoga. Dřívější programy učitelkám přímo ukládaly konkrétní úkoly a činnosti jednoznačně zaměřené na všechny složky výchovy, tedy i na výchovu pracovní. Lze konstatovat, že úroveň pracovní výchovy byla velmi dobrá. Její zatíženost ideologií a mnohdy její nesprávné pojetí učitelkami, vedlo k převaze řízených činností a opomíjení tak potřebných činností spontánních. Taktéž jsme se setkávali se zařazováním pro děti nevhodných ideologických témat, vzdálených od možnosti chápání dítěte předškolního věku. Současné kurikulum tvoří pouhý rámec, učitelka musí být schopna projektovat rozvoj celé osobnosti dítěte a žádnou oblast

neopomíjet, což od ní vyžaduje systematický a promyšlený přístup. Uvedená skutečnost se týká i polytechnického vzdělávání. Učitelka si musí být vědoma, že i když není tato oblast uváděná samostatně, ale jako soubor požadavků pro celkový rozvoj dítěte, což se jí ne vždy daří. Polytechnické vzdělávání učitelka realizuje v průběhu celého dne, a to v rámci spontánních i řízených činností. Rozvíjí děti na základě jejich dokonalé znalosti. Jako významnou motivaci využívá dětské zájmy, na jejichž základě připravuje vzdělávací nabídku a podnětné prostředí. Využívá dětské zvědavosti, zájem o konstruování, experimentování apod. Dítě je nutné rozvíjet všestranně a neopomíjet žádnou ze vzdělávacích oblastí, aby nedocházelo, v nichž má polytechnické vzdělávání své významné místo.

To vše od předškolního pedagoga vyžaduje vysoce kvalifikovaný přístup ke každému dítěti a porozumění koncepci současného kurikula.

6 Literatura

- Komenský, J. A. (2007) Informatorium školy mateřské. Praha: ACADEMICA.
Šmelová, E. (2004) *Mateřská škola teorie a praxe* I. Olomouc: UP.
Metodika výchovné práce v jeslích a v mateřských školách. (1967). Praha: SPN.
Metodika pracovní výchovy v mateřské škole. (1979). Praha: SPN.
Osnovy výchovné práce pro mateřské školy. (1961). Praha: SPN.
Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy. (1978). Praha: SPN.
Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy. (1984). Praha: SPN.
Rámcový program pro předškolní vzdělávání. (2004). Praha: NÚV.